

Het masker van Rob Nieuwenhuys

Opgedragen aan Beer Phijffer (1932-2018), afwezig in nevelen van verdriet.

Het masker van Rob Nieuwenhuys

Reconstructie van een vergeten reis naar Indonesië

TOM PHIJFFER

Hilversum
Verloren
2020

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Afbeelding op het omslag: voorzijde: Rob Nieuwenhuys in zijn woning te Amsterdam-Zuid, 3 maart 1990 © Klaas Koppe; achterzijde: Goenoeng Karang © Bert Vinkenburg en stadhuis Solo in 1971 © Erven Rob Nieuwenhuys.

Citaat bij opdracht: slotregel van het gedicht van W.F. Hermans 'Nachtgebied'.

ISBN 978 90 8704 845 7

© 2020 Thomas A. Phijffer
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Rombus / Tanja Stropsma
Layout: Rombus Hilversum
Druk: Wilco Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding	7
I Ontmoeting op de Poentjak	13
II Gezant van cultuur	30
Intermezzo Garmt Stuiveling, professor in Indonesië	50
III Reiskoorts	56
Intermezzo Juliana, vorstin in Indonesië	69
IV Eerste weken in Djakarta	77
Intermezzo Willem Frederik Hermans, toerist in Indonesië	132
V Reis over Java	142
VI Laatste dagen in Djakarta	192
VII De man achter het masker	201
Nawoord	219
Bijlage	225
Bronnen	229
Personenregister	234
Verantwoording van de illustraties	238

Inleiding

Alles heeft een oorzaak of een reden, maar niet alles valt te verklaren. Najaar 1971 verbleef Rob Nieuwenhuys bijna twee maanden in Indonesië. Hij was er door de Nederlandse regering in het kader van het Cultureel Akkoord als adviseur heen gestuurd. Dat akkoord was een verdrag, gesloten in 1968 tussen Nederland en Indonesië, dat ten doel had de culturele betrekkingen tussen de beide landen te herstellen. Het waren politiek roerige tijden. Na een mislukte staatsgreep van de communisten en linkse militairen in 1965 was aan het bewind van Soekarno een einde gekomen. Generaal Soeharto kwam als sterke man aan de macht. De bevolking nam wraak op de communisten, die overal werden vermoord. Soeharto zocht toenadering tot Nederland, waar Soekarno alle banden juist had verbroken. Het gebruik van de Nederlandse taal was zelfs verboden geweest. In 1969 ontstond grote opschudding in Nederland. De tijdens de onafhankelijkheidsstrijd eind jaren veertig gepleegde oorlogsmisdaden waren aan het licht gekomen. Ondertussen maakte men zich in Nederland druk over het lot van de Papoea's. In 1962 had Nederland onder grote internationale druk afstand van Papoea Nieuw Guinea (West-Irian) moeten doen. Maar de regering had met het Verdrag van New York een volksraadpleging afgedwongen, te houden uiterlijk eind 1969, zodat de bevolking zelf zou mogen beschikken over haar lot. Deze volksraadpleging bleek een farce. Alle stamhoofden, geen uitgezonderd, stemden met handopsteken of het voorlezen van een voorgeschreven verklaring voor aansluiting bij de republiek Indonesia. In 1970 grepen Zuid-Molukkers het staatsbezoek dat generaal Soeharto en zijn vrouw aan Nederland brachten aan om in actie te komen. De ambassadeurswoning in Wassenaar werd bezet. Een agent werd doodgeschoten. Er waren tal van demonstraties. Het bezoek werd tot één dag ingekort. In augustus 1971 brachten koningin Juliana en prins Bernhard een tegenbezoek aan Indonesië. Slechts enkele weken daarna keerde Rob Nieuwenhuys voor het eerst sinds 1952 terug naar zijn land van herkomst. Op Java ontmoette hij filmmaker Fons Rademakers en Willem Frederik Hermans, met wie hij later in de clinch zou komen te liggen.

Aan de reis van Nieuwenhuys lag een bijzondere benoeming ten grondslag. In 1970 werd hij door Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns aangewezen als lid van de Nederlandse Commissie van Advies voor de tenuitvoerlegging van de Culturele Overeenkomst tussen Nederland en Indonesië, zoals het verdrag officieel heette. Voorzitter was professor Hans Teeuw, coryfee op het gebied van de Indonesische taal- en letterkunde in Leiden.

Hoe waren de verhoudingen met de voormalige kolonie eind jaren zestig? Welke rol speelde Nieuwenhuys in de Adviescommissie? Waarom werd hij naar Indonesië gestuurd en hoe heeft hij die bijzondere reis beleefd? Deze vragen, en vele meer, worden door mij in dit boek behandeld. Er blijven ook vragen onbeantwoord, wat onvermijdelijk is na bijna vijftig jaar.

Rob Nieuwenhuys is wel de Godfather van de Indische letteren genoemd. Hij leidde een bewogen leven, zoals hij zelf zei: ‘tussen twee vaderlanden’. Nieuwenhuys werd in 1908 geboren in Semarang (Midden-Java). Hij had een Indische jeugd en was gefascineerd door het leven in Indië in de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw, het *tempo doeloe*, letterlijk: ‘de tijd van vroeger’. Hij zou er later prachtige fotoboeken over maken. Rob Nieuwenhuys ‘ademde’ nog het oude Indië. Hij schreef er onder het pseudoniem E. Breton de Nijs een semi-autobiografische roman over: *Vergeelde portretten, uit een Indisch familiealbum* (1954). Nieuwenhuys groeide op in een tijd dat net de zogenoemde ethische politiek in de kolonie was ingevoerd. Zijn vader was een Hollander, een *self made* man die het had geschopt tot directeur van Hotel des Indes. Zijn moeder was Indo-Europees. Hij had een Indische lijfbaboe, *nènèk* Tidjah, die hem mythische verhalen vertelde over bosgeesten en heilige dieren.¹ Daardoor is Nieuwenhuys zeer beïnvloed. Het gezin bewoonde een bijgebouw van het beroemde hotel. Hij had er een gelukkige jeugd. Na de middelbare school ging hij eind jaren twintig naar Nederland om letteren te studeren te Leiden. Dat liep uit op een teleurstelling. In 1935 keerde hij weer naar Indië terug, zonder academische titel, maar wel met een MO-akte Nederlands op zak. Nieuwenhuys ging les geven als leraar Nederlands op middelbare scholen, achtereenvolgens in Soerabaja, Djogjakarta, Batavia en Semarang. In juli 1935 trouwde hij met Frieda van Bommel, die hij in 1928 in Nederland had leren kennen maar die net als hij in Indië geboren en opgegroeid was. In 1936 werd een zoon geboren, maar het noodlot sloeg na een jaar toe. Petertje werd ziek en overleed begin 1938. Rond die tijd ontdekte hij de schrijver P.A. Daum die onder het pseudoniem Maurits had geschreven en ‘journalist en romancier van tempo doeloe’ wordt genoemd. Nieuwenhuys kwam ook in contact met de schrijver Eddy du Perron, die eveneens in Indië geboren en getogen was. Hij sympathiseerde net als deze met de Indonesische nationalisten. In 1940 werd Nieuwenhuys lector Nederlandse letterkunde aan de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte in Batavia. Indonesische studenten droegen hem op handen omdat hij zich niet als een koloniaal gedroeg. In 1941 werd een tweede zoon geboren, Rogier. Tijdens de Japanse bezetting werden de gezinsleden gescheiden en geïnterneerd. Nieuwenhuys werkte als ziekenbroeder in meerdere Jappenkampen. Hij beschreef die periode, van vlak voor de Japanse invasie tot aan de hereniging met zijn gezin, in *Een beetje oorlog* (1979). Na de bevrijding en het uitroepen van de onafhankelijkheid, op 17 augustus 1945, vertrok het gezin naar

1 *Nènèk*, oma. Baboe, vrouwelijke huisbediende, kindermisje.

Nederland waar Nieuwenhuys korte tijd in Den Haag les gaf. Nóg een zoon werd geboren, die Frank werd genoemd. Al snel keerden ze weer terug naar Indië. Ze arriveerden in juli 1947 in het land dat nu Indonesië werd genoemd, op de dag dat de bloedige eerste ‘politieele actie’ begon. Nieuwenhuys ging werken op het Ministerie van Onderwijs. Bovendien hield hij zich bezig met literatuur. Hij was betrokken bij de oprichting van het tijdschrift *Oriëntatie*, dat tot doel had Indonesiërs en Nederlanders tot elkaar te brengen door middel van kunst en cultuur.

In 1952 ging Nieuwenhuys met zijn gezin definitief terug naar Nederland, net als zovele andere landgenoten die niet hadden gekozen voor het Indonesische staatsburgerschap. Zij verlieten hun land van herkomst. Het gezin vestigde zich na een kort verblijf in Den Haag in de hoofdstad. Nieuwenhuys werd weer leraar, eerst op de handelsschool aan het Raamplein en daarna aan de mms Gerrit van der Veen in Amsterdam-Zuid. Sinds 1963 was hij als medewerker aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden verbonden. Hij leidde een afdeling waar de geschiedenis van Indonesië werd gedocumenteerd. Rond die tijd ging hij werken aan de *Oost-Indische Spiegel*. *Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der compagnie tot op heden (1972)*, zijn magnum opus.

Bekendheid genoot Nieuwenhuys verder doordat hij zich nadrukkelijk met de zaak van Lebak heeft beziggehouden, wat aanleiding werd voor een van de felste polemieken in de Nederlandse literatuurgeschiedenis, met Willem Frederik Hermans, met als inzet het waarheidsgehalte van Multatuli's *Max Havelaar*. Die penstrijd ontstond pas in 1975. Nieuwenhuys was toen al met pensioen. Hij kreeg in 1983 voor zijn oeuvre de Constantijn Huygens-prijs en in 1984 ontving hij een eredoctoraat in de Letteren van de Rijksuniversiteit Leiden. Hij vond dat eredoctoraat grandioos, hebben personen die bij de uitreiking aanwezig waren mij verteld. Máár, zo verklaarde hij zelf destijds, hij was liever in staat gesteld een laatste keer terug te keren naar zijn geliefde geboorteland, waar mystiek en natuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, naar zijn land van herkomst.

Ik heb geen biografie van Rob Nieuwenhuys willen schrijven, hoewel hij zeker een levensbeschrijving verdient. Het door mij verrichte onderzoek, met dit boek als resultaat, betreft alleen de reis die hij in 1971 naar Indonesië ondernam en de context daarvan. Het gevonden materiaal biedt aanknopingspunten voor verdere studie.

Door pure nieuwsgierigheid gedreven en vanwege een levendige interesse in geschiedenis, kwam ik halverwege de jaren negentig op het idee om de rechtshistorische achtergronden te onderzoeken van de zaak van Lebak. Het resulteerde in een uitvoerig essay *Het gelijk van Multatuli, het handelen van Eduard Douwes Dekker in rechtshistorisch perspectief*, verschenen in 2000. In dat boek was ik zeer kritisch over Nieuwenhuys ten aanzien van zijn visie op het optreden van Douwes Dekker als bestuursambtenaar, zoals uitgewerkt in zijn artikel *De zaak van Lebak*, opgenomen in *Tussen twee vaderlanden (1959)* en later in *De mythe van Lebak (1987)*. Ik dacht destijds nog aan

een meer literaire benadering van de zaak van Lebak, maar ik liet het idee varen om de diverse mythen rond de zaak van Lebak te ontrafelen.

Uit de korte biografische schets van Rob Nieuwenhuys blijkt dat zijn leven erg interessant was en zijn werken zeer bijzonder te noemen zijn. Dat was evenwel voor mij niet de reden om over hem te gaan schrijven. Sinds 2017 houd ik me bezig met de polemiek tussen Willem Frederik Hermans en Rob Nieuwenhuys. Ik was gevraagd om een artikel te schrijven over Hermans en Lebak voor een bundel essays over Hermans en Multatuli, uitgegeven door het Multatuli Genootschap. Dat artikel kwam er, ook enkele spreekbeurten, en daarna nóg een artikel. En nu is er dit boek over Rob Nieuwenhuys en zijn reis naar Indonesië in 1971. Dat is een verhaal op zich: ik begon aan een speurtocht, die mij in korte tijd met een groot aantal zeer interessante mensen in contact heeft gebracht. Maar ik wist aanvankelijk nog niet waartoe het kon leiden, zóu leiden. Het was alsof je een grote puzzel aan het leggen bent, maar dan zónder dat je het deksel van de doos met het voorbeeld van het eindresultaat naast je hebt liggen om te zien waar welk stukje thuishoort.

Ook zonder kennis te nemen van de details van de reis die Nieuwenhuys in 1971 maakte, of van zijn leven of zijn karakter, kan het vele materiaal dat ik over het Cultureel Akkoord heb gevonden interessant zijn voor nadere studie. Ik noem dat materiaal dan als onderdeel van het collectief geheugen, dat te vinden is in de archieven maar dat als zodanig nog geen ‘kleur heeft’.

Het duiden van de tijd, het beschrijven van de moeilijke verhoudingen, de verschillen tussen arm en rijk, tussen de culturen, de afstand, het klimaat, de taal en wat er wel en niet mogelijk was, om maar enkele aspecten te noemen, dat alles is pas werkelijk boeiend als je het kunt zien door de ogen van de personen die het hebben meegemaakt, die onderdeel van die geschiedenis zijn geweest. De persoonlijke belevenissen van Rob Nieuwenhuys, zijn gedachten, zijn meningen en zijn ervaringen, leveren een ‘private geschiedenis’ op, die kan bijdragen aan het goede begrip van de tijd waar ik over schrijf, en een verrijking voor het publieke geheugen van zowel Nederland als dat van Indonesië. Dat geldt natuurlijk ook voor de persoonlijke ervaringen van de mensen die nog wél in leven waren en nog zijn, die destijds voor een aantal jaren naar Indonesië werden uitgezonden, die ik heb kunnen interviewen. Zij waren de uitvoerders van het Cultureel Akkoord, de Hollanders die op bezoek kwamen in het land dat niet langer door hen werd beheerd.

De Culturele Overeenkomst tussen Nederland en Indonesië werd onder het kabinet de Jong gesloten op 7 juli 1968. Het verdrag werd pas geruime tijd daarna geratificeerd en trad in januari 1970 in werking. Het verdrag was door de wederzijdse ministers van Buitenlandse Zaken ondertekend, voor Nederland door Joseph Luns, en voor Indonesië door Adam Malik, de derde Vice-President van Indonesië. Malik was een pionier op het gebied van de journalistiek in Indonesië, en een van de mede-oprichters van persbureau Antara. De culturele overeenkomst was een van meerdere akkoorden waarmee de betrekkingen met Indonesië op-

nieuw vormgegeven werden. Technische hulp werd gepaard aan financiële steun. In 1967 organiseerde Nederland op verzoek van Indonesië en met steun van de Verenigde Staten een internationale hulpconferentie, wat leidde tot de oprichting van de Inter Governmental Group on Indonesia (IGGI), waarmee westerse landen onder leiding van Nederland het economisch herstel van Indonesië beoogden te bevorderen. Doordat dit op a-politieke wijze gebeurde, kreeg Nederland daardoor de kans om serieus aan herstel van de betrekkingen te werken, zonder dat dit kon worden opgevat als herstelbetalingen: 'Tot ongeveer 1974 lag het zwaartepunt op programmahulp (dat wil op zeggen kapitaalhelp). De hulp werd dan ook gericht op verbetering van de infrastructuur en de rehabilitatie van de suikerindustrie, van de mijnbouw, van ziekenhuizen e.d.', aldus de historicus dr. Joop de Jong in zijn artikel 'Postkoloniale depressies en speciale banden. De Nederlands-Indonesische relaties 1945-1999', dat in 2000 onder redactie van Martin Elands verscheen in de bundel *Uit Indonesië. De erfenis van de soevereiniteitsoverdracht*. Joop de Jong werkte sinds 1969 op het Bureau Indonesië van de Directie Azië en Oceanië van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De programma's hadden een sterke opleving van de economie tot gevolg, een tendens die ook zónder Nederlandse hulp in andere Aziatische landen werd waargenomen. Met het Cultureel Akkoord werd door Nederland en Indonesië beoogd de culturele samenwerking te bevorderen en 'een zo volledig mogelijk wederzijds begrip te verwezenlijken van elkaars wetenschappelijke, artistieke en andere culturele verworvenheden.' Uit de considerans bleken de bedoelingen van de regeringen. Men verlangde 'de traditionele vriendschapsbanden die de volkeren van hun landen verbinden, nauwer aan te halen.'² Daarvoor zouden de landen 'zoveel als in hun vermogen ligt, de samenwerking bevorderen tussen hun diensten en instellingen, zowel op wetenschappelijk, artistiek en ander cultureel gebied.' Om aan die verheven doelstellingen invulling te geven, werd afgesproken dat elk land de mogelijkheden zou scheppen tot samenwerking van de eigen wetenschappelijke, artistieke en andere culturele instellingen met die van het andere land. Bovendien zou men over en weer 'de oprichting en instandhouding bevorderen van zodanige instellingen op het grondgebied van het andere land' als nuttig werd geacht.³ Nog voor de inwerkingtreding van het verdrag kreeg het KITLV een vertegenwoordiging in Djakarta, als gevolg van een overeenkomst met de Indonesische Academie van Wetenschappen, de Lembaga Ilmu Pengetahuan Indonesia (LIPI). In die stad ook werd in 1970 het Erasmushuis geopend, dat lange tijd hét centrum van alle Nederlandse culturele initiatieven en activiteiten in Indonesië is geweest. Dit centrum bestaat dus inmiddels vijftig jaar. Datzelfde geldt voor de vakgroep Nederlands aan de Universitas Indonesia. Nederland zou ook hulp verlenen bij de restau-

2 Overeenkomst inzake culturele samenwerking tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië van 7 juli 1968; BWB0004208, artikelen I en II. Het verdrag is na akten van bekrachtiging in werking getreden op 8 januari 1970, en geldig tot heden maar een dode letter geworden. Te vinden op wetten.overheid.nl. Officiële vindplaats: Tractatenblad 1968, nr 98.

3 Ibidem, artikel III.

ratie van de Borobudur. Verder zouden de regeringen bevorderen dat personen over en weer werden uitgezonden, die in hun land werkzaam waren op wetenschappelijk, artistiek en cultureel gebied, en in hun landen 'passende voorwaarden scheppen voor de ontvangst, het verblijf en de werkzaamheid' van die personen.⁴ De meest concrete bepaling betrof 'het aanmoedigen van uitingen van kunst, zoals tentoonstellingen, concerten en lezingen die betrekking hebben op de cultuur van het andere land, alsmede het aanmoedigen van uitingen op het gebied van wetenschappelijke en andere culturele literatuur, films en sport, en het bevorderen van samenwerking op het gebied van de filmproductie en ten aanzien van radio- en televisieprogramma's'.⁵

Voor de tenuitvoerlegging van de Culturele Overeenkomst werd vastgelegd dat elk land een commissie zou instellen, 'die tot taak zal hebben de regering voorstellen te doen met betrekking tot de verwezenlijking der doelstellingen van deze overeenkomst. De leden van deze commissie zullen in elk land worden benoemd door de daartoe bevoegde ministers.' De adviescommissies zouden vergaderen, telkens wanneer daartoe aanleiding bestond en ten minste éénmaal per jaar. Diplomatieke vertegenwoordigers van het ene land zouden uitgenodigd kunnen worden deel te nemen aan de beraadslagingen van de commissie van het andere land.⁶

Wat de reis van Nieuwenhuys uit 1971 zo bijzonder maakt, is dat hij onderdeel was van de culturele werelden die hij moest helpen verzoenen. Bij hem lopen publieksgeschiedenis en private geschiedenis door elkaar heen. Deze zijn nauw met elkaar verweven. We volgen Nieuwenhuys op de voet op zijn reis, die ik heb gereconstrueerd aan de hand van vele documenten, brieven, interviews, foto's, dia's en zelfs een blocnote vol met aantekeningen. Van dag tot dag, soms met een nauwkeurige precisie. Daardoor ontrolt het verhaal zich als een bonte aaneenschakeling van gebeurtenissen.

Rob Nieuwenhuys overleed in november 1999. Ik heb hem nimmer gesproken. Over de bijzondere regeringsbenoeming die hem in 1971 voor twee maanden terugbracht in zijn geboorteland is niets bekend. In interviews sprak hij vrijwel nooit over de reis, die ik nu beschrijf, en als het al ter sprake kwam dan vertelde hij slechts kleine anekdotes, zoals toen hij in Solo was, de geboorteplaats van zijn baboe en van zijn moeder: 'Daar heb ik me laten *pidjitten*, laten masseren, precies op zijn Javaans zoals *nènèk Tidjah* bij mij deed. En dat was [door] een blinde oude vrouw, en verdraaid, je wilt het geloven of niet, ze *léék* op *nènèk Tidjah*.' Of hij liet een bijzonder Javaans masker zien, en zei: 'Nooit is Indonesië afwezig in mijn bestaan. Altijd heb ik die tweeheid. Dat zwarte en het witte. Ik heb ook een masker in Indonesië gevonden, de laatste keer. En dat masker is ook gedeeld. Het ene deel is zwart en het andere deel is wit. Toen ik dat masker zag, toen dacht ik, God dat ben ik!'⁷

4 Ibidem, artikel IV, eerste deel.

5 Ibidem, artikel IV, eerste deel.

6 Ibidem, artikel V.

7 Interview Willem Mooijman met Rob Nieuwenhuys NTR 1990, datum niet achterhaald, opname ter beschikking gesteld door familie Nieuwenhuys.

I Ontmoeting op de Poentjak

Op een zondagmiddag in oktober 1971 kwam een bijzonder gezelschap bijeen op de Poentjak, de bergpas in de Preanger (West-Java) die men passeert als men komende uit Djakarta via Bogor (Buitenzorg) naar Bandoeng reist.⁸ Het was op uitnodiging van de toenmalige ambassadeur van Nederland in Indonesië. Het is zuiverder te zeggen dat het ónder de Poentjak was, wat top betekent in het Nederlands. Tot de gasten van de ambassadeur behoorden een beroemd cineast en zijn vrouw, een van Nederlands bekendste schrijvers uit die tijd, een letterkundige en schrijver van Indisch-Nederlandse afkomst met een bijzondere voorliefde voor fotografie, een cultureel attaché en twee jonge lectoren waarvan er één zijn vrouw en twee jonge kinderen bij zich had. Je kunt je afvragen hoe het mogelijk is dat nu al bijna vijftig jaar lang bijna niemand van die middag ook maar de geringste kennis had, behalve dan diegenen die erbij waren. De cineast was Fons Rademakers, de auteur Willem Frederik Hermans en de letterkundige Rob Nieuwenhuys. Vanaf het moment dat ik over de bijeenkomst op de Poentjak hoorde, heeft ze me niet meer losgelaten. Hermans en Nieuwenhuys hadden elkaar in Indonesië ontmoet!

Hermans contra Nieuwenhuys: de zaak Lebak

Nieuwenhuys schreef bij herhaling over de mythe van Lebak. Hermans viel hem er veelvuldig op aan. De Havelaar-zaak, inderdaad met vele mythen omgeven, heeft een hoop strijd opgeleverd.⁹ Een polemieek over Multatuli zoals die tussen Hermans en Nieuwenhuys is er na hen niet meer geweest, en zal er waarschijnlijk ook nooit meer komen. Zoals we nog nadrukkelijk zullen zien, was er in 1971 van een pennenstrijd tussen deze twee kemphanen nog helemaal geen sprake.

Al vroeg na het verschijnen van *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (1860) werd er in Nederland hevig gediscussieerd en in de Tweede Kamer zelfs gedebatteerd of het allemaal wáár was wat die mysterieuze Multatuli had beschreven over misstanden in de kolonie. Deze perkara (letterlijk: zaak, ook:

⁸ Poentjak in plaats van Puncak. Ik houd de oude spellingswijze aan, die in 1971 nog in zwang was. Daarom ook: Bantam en niet Banten, ook al koos Nieuwenhuys voor het laatste. De Poentjak-pas, aan de noordflank van de Goenoeng Gedeh, maakte onderdeel uit van de Grote Postweg die onder Daendels was aangelegd. De top ligt op ongeveer 1500 meter. Goenoeng, berg.

⁹ Zie hiervoor bijvoorbeeld Phijffer 2000a:30-40 en Phijffer 2002:31-35.

twistpunt) heeft sindsdien de gemoederen van vooral ambtenaren en neerlandici bezig gehouden. Ruim honderd jaar later wist Willem Frederik Hermans Rob Nieuwenhuys, de nestor van de Indische Letteren, tot het uiterste te tergen als het om Multatuli ging. Zozeer zelfs dat Nieuwenhuys er telkens weer op terugkwam, terwijl hij bij herhaling schreef dat hij 'er mee klaar was'.

Waar ging het in de Havelaar-zaak precies om? Daarvoor moeten we terug naar het jaar 1856 en Lebak, een arme landstreek gelegen in de residentie Bantam op West-Java. Eduard Douwes Dekker, die later Multatuli als schrijversnaam zou kiezen, werd in 1820 geboren in Amsterdam. Hij mislukte op school en werd door zijn vader, een scheepskapitein, in 1838 meegenomen naar Indië. Na een hoop tegenslagen als beginnend ambtenaar, enkele mooie benoemingen in de buitengewesten en een ziekteverlof in Europa werd hij begin 1856 benoemd tot assistent-resident van Lebak. Op dat moment was hij nog één trede verwijderd van het felbegeerde residentsambt en nog drie jaar van een zeker pensioen, na twintig dienstjaren. Direct na aankomst in Lebak trof Dekker in het archief van zijn voorganger Charles Eduard Pierre Carolus ernstige zaken aan, gevallen van misbruik en uitbuiting van de bevolking door de eigen hoofden. De Hollanders waren echter voor het beheer van de kolonie afhankelijk van de invloed van die hoofden op de 'inlanders'. Voor alle duidelijkheid: het enorm uitgestrekte Indië met dertig miljoen inwoners, werd door slechts een paar honderd Hollanders beheerd, waaronder twintig residents. Dekker twijfelde hoe hij diende op te treden tegen het misbruik dat hij aantrof in zijn ressort. Er was net in Nederland koloniaal beleid vastgesteld, in de Tweede Kamer, dat erop gericht was paal en perk te stellen aan de zogeheten 'herendiensten', onbetaalde diensten aan de hoofden. Maar de ambtenaren moesten de regenten en lagere inlandse hoofden wel met het nodige eerbied en respect blijven behandelen. Dekker worstelde ermee vanaf de eerste dag na zijn aankomst. In het archief van zijn voorganger bevonden zich bewijzen van knevelarij, van afpersing en het willekeurig beschikken over werkvolk. Carolus was al opgetreden tegen Wira Koesoema, de schoonzoon van de regent Karta Nata Negara. Die Koesoema was *demang* (districtshoofd) van Parang Koedjang, een onherbergzame streek. Carolus was eind 1855 onder mysterieuze omstandigheden overleden, kort na terugkeer van een dienstreis met de Inspecteur van Cultures Gustaaf Adolphe Boutmy in het district Parang Koedjang. De regent, Karta Nata Negara, Dekkers 'jongere broeder' in ambtsjargon, zou een neef ontvangen, de rijke regent van Tjiandjoer uit de naastgelegen Preanger. Voor dat bezoek werd de arme bevolking uit met name Parang Koedjang op grote schaal beroofd van buffels en gevogelte. En er was ook veel werkvolk afkomstig uit diezelfde afgelegen streek opgeroepen om voor de regent herendiensten te verrichten op de hoofdplaats van Lebak, Rangkasbitong. Dit onder meer om de hoofdwegen schoon te maken en te versieren en om gras te snijden op het erf voor het huis van de regent. Er werd een groot feest voorbereid. De arme bevolking klaagde bij de *djaka*, het inlandse hoofd van politie, over knevelarij en afpersing. Die lichtte de assistent-resident in. Uiteindelijk besloot Dek-